No. ४७२६

Title भगवंतभास्करे जलाशयारामोत्सर्गमयूखः

Author नीलकण्ठभट्टः शंकरभट्टात्मजः

Extent ३९ पत्राणि Age सं. १८२४

Subject धर्मशास्त्रम्

जलाशयारामोत्सर्गमयूखः भगवंतभास्करे

५७२६

1424
185
1749

5726/39

#38

उत्सर्गमयूष त्रि॥ शिवशीकरजयशङ्करयोः जलाशयारामोत्सर्गमयूषः॥

२९० ५९० त्रि॥ सविता दत्तस्येदं।

पाठक केशवनाथ

[illegible]

२ श्रीगणेशायनमः॥उत्स्नादानविधिंत्वामंनाममाराध्यनास्करं॥उत्सर्गविषये
नदृनीःत्वकेरोवदंत्यथ॥तत्रजलाशयोत्सर्गफलंसाविस्कधर्मोत्तरे॥उदके
नविनात्रप्रिनाह्निलोकद्वयेसदा॥तस्माजलाशयाःकार्याःपुरुषेणविप
श्चिता॥यमः॥कूपारामप्रपाकारीतथावृक्षावरोपकः॥कंन्याप्रदःसेतुकारी
स्वर्गंप्राप्नोतिसंशयं॥तथातडागेयस्यपानीयंसततंस्वलुतिष्ठति॥स्वर्ग
लोकेगतिस्तस्यतात्रकार्याविचारणा॥नंदिपुराणे॥योवापीमथवाकूपं
देशेतोयविवर्जिते॥खानयेत्सनरोयातिस्वर्गंप्रेत्यशतंसमाः॥विष्णुः॥ रांम ॥१॥
कूपारामतडागेषुदेवतायतनेषुच॥पुनःसंस्कारकर्त्ताचलभतेमौ

लिकंफलं॥तथासेतबंधरतायेचतीर्थशौचरताश्चपे॥तडागकूपकर्त्तारोमु
च्यंतेतेतृषानयात॥तीर्थशौचंमस्ताच्छिपंकाद्यपसारणे॥नविष्णोत्तरे॥स
र्वस्वेषेनापिकौंतेयनमिपृष्टमुदकंकुरु॥कुलानितारयेत्कर्त्तापत्रगो
वितृषानवेते॥:पतःश्रुत्वागतंइव्यंतउग्रादौपुपोजयेत्रगयन्यःसपथा
विज्ञेयस्तउगंरहस्मंडितं॥पीत्वायोयेवमार्गस्थाविश्रमंतिरमंतिच॥
पानीयशौचनंकृत्वाहृदेदेवाविनिर्मितं॥प्रपास्त्वकरणात्वतत्प्रियमामो
सनुत्तमा॥गृहा दोकूपेदिविशेषेफलंपुराणे॥इत्वंमाश्रितस्तकर्त्तव्यं देवी२४
तस्योत्तर॥रपथेदिवा॥नष्टवं सपूर्यामठादेवालयाद्रुतात॥कु
य

ने॰ उ
॥१॥

तं नयप्रदं स्तोके तथाऽऽस्नास्नाग्निजं नयं ॥ वायव्यं वापि देवस्य भयदं जायते ध्रुवं तं कू
॥ वाराहमिहिरः प्राह नतिं पुत्रहानिं पुरध्वीं नाशमास्तु संप्रदेशा सर्वाधां किंचि
त्सौरख्यं दिव्यावृवीडिकुर्यात् ॥ कूपो मध्ये गेहमध्ये त्रयंत्रसादि ॥ जलाशयारं
न कार्णो विष्णुधर्मोत्तरे ॥ स्थिरे तनौ स्थिरांशे च केन्द्रे वापी प्रयापावितः ॥ त
था सस्य सोमग्रहा केंद्रे त्रिकोणे वापि भार्गवः ॥ पापव्यापृथयास्थानेतस्मि
न कार्यं निवेशनं ॥ प्रासादेष्वेवमेतस्या कूपवापिषु चैव हि ॥ केंद्रे नो ऐम
म प्रथमं चेत्तुर्थं सप्तमं दशमाख्यं ॥ त्रिकोणं नवपंचमं च ॥ उपचयस्थानं ॥१॥

त्रिषडेकादशमास्थे॥ वृद्धापरोपरोऽपि वा राहुसंहितायां॥ ध्रुवमृदुक्षिप्रविशा
खागुरुमंश्रवणास्तथाश्विनं हस्तं॥ शस्तानि दिव्यदृष्टेः पादपस्यारोपणे ना
तिं गुरुस्त्वं पुष्यः जलाशयोत्सर्गकाले न विष्णौ सुप्ते तस्मिन्नसलिलसंप्रो
कार्तिके च विशेषतः॥ तडागस्याविधिः कार्यः स्थिरे नरनक्षत्रे योगतः मुन
यः केचिदिच्छंति स्यतिते चोत्तरायणे॥ न कार्यं नियमस्तत्र सलिलं तत्र कार
णं॥ दिपिकायं मार्तंडदुंदुमुखे सुरजितशापते माघृष्कृस्य शुक्ले मुरस्वा
षाढात्तराश्विश्रवणगुरुकरे पौष्णशाक्राजचांडेमैत्रे ध्रुवाख्ये च भ प्राणाम
दनरवितिथौसद्वितियातृतीयाकार्या तोयप्रतिष्ठा जन्तुरसितदिने का।

न·ऊ·षं
॥३॥
3

लग्नुद्धेमुलग्नेमान्नेड:स्वर्यः॥इंदुस्वेड:उडुनक्षत्रेऐतेषांशुद्धिवलेनस्तुराजिह्विस्तु:
तुस्वाशयनेप्रवोधेयुरु:पुष्य:कुरोहस्तपोष्मरेवत्निशाक्रेसेशचांद्रमृग:
मैत्रमनुराधाप्रस्मरोहिणि॥पूर्णापंचमीदशम्यमापूर्णिमा॥मदनूरवितिथ्यात्र
योदशीसप्तम्योद्वैर्बुधः।सितंशुक्रंवह्निपुराणे॥संक्रांतिनेदेनफलविषडलः॥वर्षी कूप
नड़ागानातस्मिन्नकालेविधिस्मृत:॥सुदीनेशुभनक्षत्रेप्रतिष्ठोशुभदास्मृता॥
वर्क्केरेपुत्रलाभस्वसौख्यंतुमकरेनवेत्र॥मीनेयशोर्थलाभनरखकुंभेचशुभमहू
दक॥वृषेचमिथुनेवृद्धिर्वृश्चिकेनजलंनवेत॥पितृत्वेस्मिस्कन्यायांतुलायां
शाश्वतीगतिः॥सिंहेमेषेधनमर्गाशजनस्याद्विजयच्छतीतिः॥इप्यत्रायंसंग्रहोवर्त्सी ॥ रांम ॥३॥

३८ दशमी

वर्ज्जयेत्॥ अथीकलुप्तसंवत्सरसिंहमकरस्थबृहस्पतीवक्रमितेबालेवृद्धेवांगु
रोश्शुक्रेचवक्रेतिचारिणिवगुरौर्वार्द्धिक्येमलमासेलु प्तमासेलुप्तदिनेद्व
यवतिपत्क्षेत्रमदिनादौनूर्क्कपाशशुक्रास्तघट्टितदोषेचवर्ज्ज्येऽत्र रायणे
नादृफाल्गुणाचैत्रवैशाखज्येष्ठाषाढान्यतममासेषुरविविश्वहावयन
द्वयविषुवद्वयकंन्यामीनधनुरन्यतमसंक्रांतौ शुक्लपक्षे द्वितीयान
वमीसप्तमीपौर्णमासीनामन्यतमतिथौशनिमंगलान्यवारे स
नरणीकृत्तिकार्द्रापुनर्वसुस्वाश्लेषापूर्वाफाल्गुणीविशाखाव्यतिरिक्त
नक्षत्रेषुविष्कंभातिगंडव्याघातवज्रव्यतीपातपरिघवैधृति

म०३०
॥४॥
५

व्यतिरिक्ता योगेषु कृते चंद्रताराविशुद्धौ बुधं धनुं शुक्रगुरुसितपक्षचंद्र
रिनिक्षिते ॥ तस्मै जघाशयोत्सर्गकार्यं इति बह्वृचगृह्यपरिशिष्टे ऽप
यातो वारुण्या विधिर्वापिकूपतडागयज्ञे व्याख्यास्यामः ॥ पुण्ये तिथि
करणे शुभेन नक्षत्रे प्राचीं दिशमास्थाय (स्था) प्राक्प्रवणे उदक्प्रवणे वा चोदकस
मीपेऽग्निमुपसमाधाय वारुणं च स्थापयित्वाज्यभागांतं कृत्वाज्याहुती
र्जुहुयात् ॥ समुद्रज्येष्ठेति प्रत्यृचं ततो हविषोऽष्टा नेर्जुहुयात् त्वायया
मि ब्रह्मणा वंदमाना इति पंच ॥ त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति च
द्वे इमं मे वरुण श्रुधी इति च स्विष्टकृतं च नवमं नव वै प्राणाः प्राणा वा

राम
॥४॥

ना ॐआपस्तस्मादापोनवभिर्जुहोतिमार्जनांतेधेनुंतारयेत्॥ ॥ पृतीर्य्यमा
णामनुमंत्रयेत्॥ इदंपवित्रंसलिलंकुरुक्षेत्रशुद्धाः एता अमृतासंतुनित्यं
मांतारयंतीकुरुतिर्थाभिषेकं लोकाल्लोकंतरतेतीर्यंतेचेतिपुच्छाग्रेस्व
यंलग्नोवारह्मुत्तीर्यापो अस्मान्मातरः शुधयंतित्यथापरांजितायांदि
शपुत्थापयेन्मूयसाद्भगवतितिनियाद्रुतिहिंकरोतिचेद्धिंमएवतिवसुप
त्नीवसूनामितिसचेलंकंठाकांचनशृंगीरुष्यखुरांरौप्यखुरांकां
स्योपदोहनांविप्रायदद्यादितरांवाशक्त्यादक्षिणांततउत्सर्गंकुर्यात्॥
देवापितृमनुष्याःप्रियंतामितिपठित्वोत्सृजंतेद्रुत्याहशौनकोत्रास्तरणं

5

न्नोजयित्वा॥ स्वस्त्ययनं वाचयीत॥ इति संक्षिप्तोजलाशयोत्सर्गविधिः॥
अथ विस्तृतस्तु मात्स्ये॥ श्रृणु राजन्महाबाहो तडागादिषु यो विधिः॥ पुराणेष्विति
हासोयं पठ्यते च तथान्य॥ प्राप्य शुक्ले शुभे पक्षे अतीते चोत्तरायणे॥ पुण्ये
ह्नि विप्रकथिते कृत्वा ब्राह्मणवाचनं॥ प्रागुदक्प्रवणे देशे तडागस्य समी
पतः॥ चतुर्हस्तां तथा वेदीं चतुरस्रां चतुर्मुखीं॥ चतुर्हस्तेति मंडपमित्रिना
गव्याहृत्तिः॥ सिद्धांतशेखरे तु तडागादिप्रतिष्ठायां पाद्मित्रिपञ्चसंख्ये
मेस्तुकं पध्मिनिति वेदितामदत्तदुग्धतात्तु त्रिचतुः॥ पंचसप्तनवमैकादशा रांम
न्ततमनागे॥ नमे वोक्तामंडपनीर्णये॥ तथा षोडशहस्तः स्यान्मंडपश्च ॥५॥

चतुर्मुखः पद्मपि तडागस्य समीप इत्यादि विशेषोक्तं तथापि मंडपादि तडा
गादित्याद्यामुदीच्यामीशान्यां प्रतीच्यां वा कार्यं तडागात्पश्चिमे पूर्व ईशा
न्यामुत्तरेपि वा॥ प्रोक्तेतु मंडपः कार्यः सर्वलक्षणसंयुत इति वचनादिसो
प्रदायिका॥ पूर्वविशेषो न विद्यते॥ तडागपश्चिमे शीर्षेतु मंडपं कारयेच्छुभमि
ति वैयाघ्रपरितोगर्त्तरत्नीमात्राश्चि मेखलाः नव सप्तार्थं वा पंच योनि
वक्राख्यात्मजंगनाः कुंडानि योनि मेखलाकं येषां तेषां योनिवक्रः॥ तत्र स
मुपद्धे इशान्यकोणास्थम स्थापनं कार्यं उपसंजातिविरोधितयात्र
धस्थेवन्यायेन्यदा अग्निस्तिमात्रायोनिः स्यात् षट् सप्तांगुलविस्तरा

६

6

ताः॥ ३॥ त्रीश्च तन्त्रशाक्ताः सुस्निग्धपर्वोच्छ्रितमेखलाः। त्रिपर्वोच्छ्रितो ऽंगुलोच्छ्रिताः॥
सर्वतश्च सवर्णास्तु पताकाध्वजसंयुताः॥ सवर्णाश्चादिलोकपालैः। अश्वत्थोदुंब ६
रप्लक्षवटशाखा नवानितु मंडपस्य प्रतिदिशं नवा द्वाराण्येतानि कारयेत्। गोद्वा
राणि तोरणानि तिकेध्वितः॥ यथाश्रुतवेमेयुक्तं। तदा तोरणार्थन्यापि हस्तका तु
ष्टमयान्येते षां द्वारां गत्वा तः॥ शुभास्तत्राष्टहोतारो द्वारपालास्तथाष्टवै॥ अष्टो
तु ज्ञापकाः कार्या र्याः ब्राह्मणा वेदपारगाः॥ सर्वलक्षणसंपूर्णा मंत्रवंतोजितें
द्रियाः॥ कुलशीलसमायुक्ताः स्थापकः स्याद्द्विजोत्तमः॥ स्थापको गुरुः॥ प्रति रां म
वैर्गकालशान्तः॥ यज्ञोपकरणानि चाभ्यजने चासनं शुन्वेताम्रपात्रे सुविस्त गर्द॥

रे॥ प्रतिगर्त्तमेकैकः कसश इति हेमाद्रिः बहुवचनात्प्रतिःगर्त्त यदा च प्रतिकुं
डंत्रयस्त्रय इति तु संम्यक् गततस्मिन्नेकवर्णो स्पुर्वल प्र: प्रतिदेवतं॥ आचा
र्यःप्रक्षिपेद्भूमो अनुमन्त्र्याविचक्षणः॥ अरत्निमात्रोपर्यूःस्यात इरधहस्तवि
र्मितः॥ यजमानप्रमाणोवासंस्थाप्यो न्तिमिच्छता॥ सर्वाष्टास्त्र श्वेखोलयूः
तःकार्य्यः॥ पलाशखुचूडापिप्पलस्य समिधाणामध्यमएवयूपो विशेषा नवि
ध्या कदंवा पलाशपालाशवेक कतमयः श्न:॥ श्रड स्य नू पो निर्दिष्टःसारदा
रुनयो थवेति॥ त्रैवर्णिकाणांकदवादिनियमएवशुद्रस्यानियमइत्यर्थः
॥ तत्रिषननस्यानंकारदायै तडागोत्सर्गत श्चैवयूपस्थानंप्रकिर्तितमिति

पूर्वकुंडात्प्राच्यां पदमार्गान्तमिते देश इति रूपनारायणः जलाशयमंडपांतरालं इति
केचित् ॥ ईशाने षु निपातस्थापनं स्याद्यथोदितमिति परे ॥ एतस्य कृत्रयमूल
विमृश्य कार्यं ॥ हिमालंकारिणां कार्याः पंचविंशतिमालिजः कुंडसानि च हेमा
नि केसररक्टकानि च ॥ तथांगुलीपवित्राणि वासांसि विविधानि च ॥ दद्या
यसमं सर्वान् ~ आचार्ये द्विगुणं पुनः ॥ दद्याच्छयनसंयुक्तमात्मनश्चापि यत्प्रि
यं ॥ सौवर्णौ कूर्ममकरौ यजतो मत्स्यडुंडुभौ ॥ ताम्रं कुलीरमंडुकौ आयसः शि
शुमारकः ॥ डुंडुभी चार्जुनौ लः निर्विवसर्पः कुलीरः कर्कटः कूर्मः पदः साम
वेद्यां वरुणमंडलं ~ आसाद्याः एवमासाद्य तान् सर्वान् ~ आदावेतु विशेषतः

रान ॥७॥

॥शुक्लमाल्यांबरधरः शुक्लगंधानुलेपनः॥सर्वौषध्युदकस्नानस्नापितो
वेदपुंगवैः॥यजमानः सपत्नीकः पुत्रपौत्रसमन्वितः॥पश्चिमद्वारमा
श्रित्य प्रविशेद्यागमंडपं॥ततो मंगलशब्देन भेरीणां निस्वनेन च॥रज
सा मंडलं कुर्य्यात्पंचवर्णेन तत्त्ववित्॥षोडशारं ततश्चक्रं पद्मगर्भं चतुर्मु
खं॥चतुरस्रं च परितो वृत्तमध्ये सुशोभनं॥वेद्याश्चोपरि तत्कुर्य्यात्स्थ
हां लोकपतींस्तथा॥विन्यसेन्मंत्रतः सर्वान् प्रतिदिक्षु विचक्षणः॥रु
षादिंस्तथा पश्येन्मध्ये वारुणमंत्रमाश्रितः॥ब्रह्माणं च शिवं विष्णुं तत्रैव
स्थापयेद्बुधः॥विनायकं च नित्यस्य कमलानं बिकां तथा॥शांसर्थं सर्व

म॰ दु
॥१८॥

लोकानां भूतग्रामं नमेत ततः॥ पुष्पमहत्फले [illegible] र्युक्तं एवं हुत्वाधिवास
येत्॥ कुंभांश्वरत्नगर्भांस्तान्वासोभिरच्छिवेष्टूच॥ गंधपुष्पैरलंकृत्य द्वारपा
लास्समंततः॥ प्रतिष्ठध्वमितितान्ब्रूयादाचार्य्यस्समिधजयन्॥ वह्नौ पूर्व
तः स्थाप्यौ दक्षिणे नयजुर्विदौ॥ सामगो पश्चिमे स्थाप्यानुत्तरे त्वथर्वणो॥
उदङ्मुखो दक्षिणतो यजमानउ[illegible]पाविशेत्॥ यजध्वमिति [illegible] तान्सर्वान् हो
तृकान्नुत्तरे च तु॥ उत्तिष्ठ मंत्र [illegible] जाप्ये [illegible] तिष्ठध्वमितितान्प्रकान्॥ एवमा
४२ स दिश्य तान्सर्वान्पर्युक्ष्याग्निं मंत्रवित्॥ जुहूयाद्द्वारलोमं त्रेराज्यं च समि रा॰म
धस्तथा॥ कांश्चिन्निश्चैव होतव्या वारुणैरेव सर्वशः॥ ग्रहेभ्यो विधिवद्धुत्वा ॥१८॥

तथेंद्रायेश्वरायच ॥ मरुद्गणो लोकपालेसो विधिवद्विश्वकर्मणा ॥ रात्रिसूक्तं चरौद्रं
च पावमानं सुमंगलं ॥ जपेद्ध्यो रुषं सूक्तं एवं बह्वृचाः पृथक् ॥ शांतं रौद्रं च नो
सौम्यं च कौश्मांडं जातवेदसं ॥ सौरसूक्तं जपेरसेंद्र हिरण्यनयजुर्विदः ॥ वैराजं पौ
रुषं सूक्तं सौपर्णं रुद्रसंहितां ॥ शैशवं पंचनिधनं गायत्रं ज्येष्ठसामच ॥ वा
मदेव्यं बृहत्सौम्यं रौरवं सरथंतरं ॥ गवांव्रतं विकर्णं च रक्षोघ्नं च यथाक्रमं
॥ गायंति साममगा राजन्पश्चिमद्वारमाश्रिताः ॥ अथर्वण्याश्चोत्तरतस्तथा
शांतिकं पौष्टिकं ॥ प्रागादिजा प्यानि विशेषतः ॥ प्रयोगे दर्शयिष्यामः ॥ ज
पेरंत मनसा देवमाश्रिता वरुणं सदा ॥ सर्वेष्करचिता रात्रावेवं

५

१

कृत्वाधिवासनं ॥ गजाश्वरथ्यावल्मीकसंगमाद्ध्रदगोकुलात् ॥ मृदमानीयकुंभे
षुप्रक्षिपेद्बुलयातथा ॥ रोचनं चैव सिद्धार्थान्गंधान्गुग्गुलमेव च ॥ स्थापने
तस्यकर्त्तव्यं पंचगव्यसमन्वितं ॥ भंगाः पूर्णवाः ॥ सत्तकर्त्तुर्महामंत्रैर्वेदोक्त
विधानतः ॥ स्नपनं च सूर्योदयात्प्राक्कार्यं ॥ रद्दिनकृत्समाह ॥ एवं कृत्याम
तिवाह्यवीथिहृष्टेनकर्मणा ॥ ततः प्रभाते विमले संजाते पंचगव्याशनं ॥ ब्रा
ह्मणेभ्यः प्रदातव्यमष्टषष्ट्यथवा पुनः ॥ पंचाशच्चाथषड्विंशत्पंचविं
शतिवा पुनरिति ॥ ततः सांवत्सरैः प्रोक्ते शुद्धे लग्ने सुशोभने ॥ वेदशास्त्रैः रा.म
सगंधर्वैर्वाद्यैश्च विविधैः शुभैः ॥ कनकासंभूतांप्रबाजनेगामवतार ॥१८॥

च

येत॥ सांवत्सरा दैवज्ञाः सामगायदेवासाब्रास्तणाय विशांपते॥ साम
गः प्रभृतए कायेपृथ्व्यां यात॥ जलाशयं च त्रिवृतासूत्रेण परिवेष्टयेत्॥ प
त्नीमादाय सोवर्णीपं चरत्नसमन्वितां ततो निक्षिप्य मकरं मत्स्यादिसंताश्च
सर्व[illegible]तः॥ घृतां च तु निर्विप्रैः स्तु वेद वेदांगपारगैः॥ महानदीजलोयेतां दध्य
क्षतविन्नषितैः॥ तुत्तरानि[illegible]मुखीक्षु[illegible] जलमध्ये तु कारयेत्॥ ःआथर्वणो
x शंनो देवीरितिसाम च ची गीतंः पत्रविशेषो न विष्णोः॥ स्मिन्नं सर्वं तते यो
मयादत्तमिदं जलं॥ रमंतु सर्वभूतानि स्नानपानाय[illegible] नावगाहनैः॥ एवं
जलं जले हि त्वा [illegible] पूजयेज्जलमातरः तोष्याकर्मकराः स
ॐल्पयर[illegible] नसाम्नातुपुनर्मामित्यृचेतिवा॥ आपोहिष्ठेतिमंत्रेण॥ द्वि स्वागत्यचमं
उपां॥ आथर्वण ॥३

10

वैद्दुदात्मानिवघ्नजयेदिति॥ध्वजंस्थित्वासदस्यांश्चवरंनीदद्यात्समंततःसदस्या
स्तिजः॥समं ततोमंडपस्यपुनर्दिनानिहोतव्यंचलादिमुनिसत्तमाः॥
होमस्तुपूर्वोक्तएवप्रसहमावर्त्तनीयः॥चतुर्थीकर्मकर्त्तव्यंदेयात्तत्रापि
शक्तितःदक्षिणाराजशार्दुलंवरूणेसंस्मरंस्ततः॥कृत्वातुयज्ञपात्राणि
यज्ञोपकरणानिच॥आलिंग्यमस्तुसमंदत्वामंडपंविभजेत्पुनः॥भोजयेत्
तुयथाशक्तिपंचाशद्वाथविंशतिंगृहमापात्रीचशय्यांचवस्त्रोपका[illegible]यनि
वेदयेत्॥ततःसहस्रंविप्राणांपृथक्वाष्टशतंतथा॥एवमेवपुराणे रांम
पुत्रडागेविधिमुच्यते॥कूपवापिषुसर्वासुतथापुष्करीणीषुच॥एषव ॥१०॥

वविधिदृष्टः प्रतिष्ठास्तु तथैव च ॥ सर्वासु वर्तुलचतुरस्रादिषु ॥ मंत्रतस्तु
विशेषः स्यात्प्रासादोद्यानभूमिषु ॥ प्रासादे वास्तुपुरुषः उद्याने वनस्पति
देवता ॥ तन्मंत्रतो विशेष इत्यर्थः ॥ एवं लेशशङ्कावर्द्धन विधिदृष्टस्वयंभूवा
॥ ऽप्यर्द्धमृत्तिकां च विंशतेः ॥ तत्र होतृजापकतोद्वारपालानां चतुष्टयं चतुष्ट
यं गुरुश्चेति त्रयोदशेत्यर्थः होमादिदक्षिणानामप्यर्द्धमिति केचित् ॥ स्व
ल्पेष्वष्टाग्निवत्कार्यं वित्तशाठ्याहृतेन तु ॥ प्रावृट्कालसंस्थितं तोयं ऽग्नि
ष्टोमसमं स्मृतं ॥ ऽश्वमेधसमं प्राहुर्वसंतसमये स्थितं ॥ ग्रीष्मेऽपि यत्स्थि
तं तोयं राजसूयाद्विशिष्यते ॥ एतान्महाराजविशेषधर्मान् करोति यो
ऽु ४२ शरत्काले स्थितं यत्स्यात्तु क्षय्यं फलदायकं ॥ वाजपेयातिरात्राभ्यां हेमं
तशिशिरे स्थितं ॥ ४२

नं ८ ॥२१॥

प्रयोग

घा
थानपशुहृद्भुस्थितास्यप्राप्तिसद्धारत्नयमाशुयुतः कश्मानने कांक्षिविमोदते च ॥ २
अनेकलोकान् ॥ समस्तपापादीनमुक्तापराईहृदयसंगमानि:स्तेहैवविह्योः परमे
पदं यथथा[illegible]तियोगवलेन नृपः ॥ इति जलशायोस्सर्गविधिः ॥ अथ जलशा
योत्सर्गप्रयोगः ॥ पूर्वदिवासत्ते दिन पूर्वदिने कृतहविष्यभोजनो [illegible]धिवास
४ देश तद्दिने पूर्वाह्णे कालादि संकीर्त्य मम सकलपापक्षयपूर्वक[illegible]रुडालयगमनानंतर बहु
कल्पकालावधिकयुलोकभोगपूर्वकपापाईकालावच्छिन्नमहस्तपः ॥ प्रवृ
त्तिलोकां[illegible]गनाभिहितलोकगमनभोगानंतरवैष्णवपरमपदप्राप्तिका राम ॥२१॥
ज मः ॥ श्वोमुकै जलशायोत्सर्गं करिष्येति संकल्प्य ॥ ॥ गणेशादिपूजा स्वस्तिवाच

नमात्स्यापन वसोर्द्धारा प्रजा वृधि श्राद्धयुर्वृर्त्विग्वरणानि सामान्यप्रयोगो
२९ क्तरीत्या कुर्यात् ॥ तत्रर्त्विजः स्च तुर्विंशतिः ॥ ऽपृष्ठे होतारः ॥ ऽपृष्ठे जापकाः ॥ ऽप
श्चिमे द्वारपालाः इति चत्वारश्चत्वारिंशद्वा एकेयुः श्वेति त्रयोदशवा ॥ ऽप्रत्यक्षरात्नो रु
मधु वेकोयु [illegible] रत्नेववा ॥ ततस्तान्मधुपर्कैकटकुंडलमालावस्त्रादिनार्चयेत् ॥
द्विगुणमनुमेवकर्तुकुंडलादि गुरवे देयं ॥ ततो मंडपप्रवेशं वास्तुपूजा मंड
ग्नि पपूजा स्थापनोत्तरं गुरुर्वेदिलिखिता वारुणमंडलमध्यस्थे पयो ग्रहान्पू
जयेत् ॥ तत्र कर्णिकायां वृत्ते मंडले सूर्यं ॥ आग्नेयपत्रे चतुरस्रे सोमं ॥ दक्षि
णे पत्रे त्र्यस्रे भौमं ॥ ईशानपत्रे बाणाकारे बुधं ॥ उत्तरे दीर्घचतुरस्रे गु

इन्द्रं

रां ॥ पूर्वे पंचकोणे शुक्रं पश्चिमे धनुषि शनिं ॥ नैरृत्ये सूर्पाकारे राहुं वायव्ये
ध्वजाकारे केतुमिति तत्तन्मंत्रैः अधिदेवताप्रत्यधिदेवताबीनायकादीनं चा
वाहयेत् ॥ तन्मंत्रास्तु सामान्यप्रयोगे तु संदेहः ततो मंडलं पूर्वादिकलशेषु
माबा इंद्रादीनावाहयेत् ॥ तथाहि ॥ त्रातारमिंद्र ऐरावतो हि सर्वामर सिद्धसंघैः स्तुतो
वज्रधरामरेशः संवीज्यमानोऽप्सरसां गणेन रक्षाध्वरं नो नवबद्धमस्ते ॥ ॐ इं
ह्य द्र इहागच्छ इह तिष्ठ सावात्मा गस्कंद समारूढ वज्रहस्त महाबल ॥ आवाहया
मि यज्ञेस्मिन् पूजेयं प्रतिगृह्यतां मिति एयुतः ॥ एवमाग्नेयकलशे ॥ अ
ग्निं दूतं ॥ एह्येहि सर्वामर हव्यवाहमुनीप्रवीरैरभीतोऽभिजुष्टतेजोवता

लोकगारोन साईर्स्वहाराएजोन गवन्न मस्ते=पाग्नेदूहागच्छेह तिष्ठेति=प्र
प्निमावाघशक्तिह स्तज्वलद्रूपंछागारूठह विसर्जं॥=पावाममिति पूजये ०।
त्॥धाम्पकुंनेयमायसोमराघोहिवेव स्वतधर्मराज ॥सर्वामरेरर्चितध
र्मम्तृत्वे॥श्वुनाश्तुनार्दन्तैस्तुमामधीशशिवापनःपाहिमखंनमस्तेत्तुंभ्र्यमे
हागच्छेह तिष्ठेसावाघमहामहिषमारूढं दडहस्तमहाबलं॥=पा वाममिति ०।
श्ट्यतेराणैश्रातकुंनैमोप्तुरा:परापराएघेहि रक्षोगणा नैषकस्त्वंविश्वा
लवेताएपिशाचसंघे:॥ममाध्वरंपाहिश्रुनाधिनाथ लोकेश्वरखंन
मवनमस्तेयनिर्ऋतेरहागच्छेह तिष्ठेति=पावाघतीक्ष्णदं ष्ट्रशबा

खड्गखट्वाङ्गहस्तं महाबलं ॥ =आवा॰तामिति पूजयेत् ॥ पश्चिमकलशे तु ॥ यामि
एह्येहि पाशोग्रपाणे वारिधिशयनेन पर्जन्यसहायपरीतोऽग्निः ॥ विद्याधरैर्डामरगी
यमाणपाहि त्वमस्मान् भगवन्नमस्ते ॥ वरुणोहागच्छेह तिष्ठ यावाह्यमरैके
स्यमहाबा ऽद्देवदेवमुमापतिं ॥ =आवा॰तामिति पूजयेत् ॥ वायव्यकलशे तु वाय
व्रतस्ततेः एह्येहि यज्ञेममरक्षणाय मृगादिरूढः सह सिद्धसंघैः प्राणाधिपः
कालकवैः सहायगृहाण पूजां भगवन्नमस्ते ॥ वायो इहागच्छेह तिष्ठ त्यावाह्य
मृगस्कंधसमारूढं ध्वजहस्तं महाबलं ॥ =आवा॰तामिति पूजयेत् ॥ उत्तरकुंभे
=आप्यायस्व ॥ एह्येहि यज्ञेश्वर यज्ञरक्षां विधत्स्व नक्षत्रगणेन साद्धं ॥ सर्वौष

राम
॥१३॥

घीनी: पितृभिः सहैव गृहाण पूजां नमो भगवन् नमस्ते ॥ सोमेहागच्छ हतिष्ठ त्या वाह्य

दर्शश्वर यमारूढं गदाहस्तं महाबलं ॥ आवाहतामिति पूजये त्‌ ॥ ऐशान्यां कुंनेतमी

ह्ये शानं एहि विश्वेश्वर मम त्रिशूलकपालखट्वांगगणेन सार्द्धं लोकेश नूतं स्वर सि

द्ध यज्ञ शिशो गृहाण पूजां नमो भगवन् नमस्ते ॥ ईशानेहागच्छ हतिष्ठ त्या वाह्य वृषस्कंदं मा स

रूढं शूलहस्तं त्रिलोचनं ॥ आवाहतामिति पूजये त्‌ ॥ निर्ऋतिवरुणयोर्मध्य

कुंने ॥ पायेगैः शस्त्रिणे हि पाताल धरामरेंद्र नागांगना किंनरगीयमा ण

नंर क्षोरगेंद्रमरस्तोक संघैरनंत रक्षाधर मस्मदीयं ॥ अनंतेहागच्छ हतिष्ठ त्या

वाहयेन्नित्यं शेषं जगदाधारं शेषंसुरगणैर्चितं ॥ आवाहतामिति पूजयेत्‌ ॥ ३३

१५

शा॰ नम घाकुं मेघं ॥ त्वं नड्वानं ॥ मघे हि सर्वौघि पते सरे दूरो केन सार्ई न पित्र देव
ता सि ॥ मर्त्रु सघातास्यु ... मि त प्रभावो रह्वाध्वरंत॰ सततं नमस्ते ॥ ब्रह्म
न्निहायछिह ति ष्ठेय्या चाय ॥ रेवत ह स समारु ठप मयो मिज्ञ गद्दुं ॥ पावा ०।
सुतामिति पृजयेत्स ॥ अपनेसर ब्रुं सशा॰ कृत्व शा नाव यद्व ॥ प्रथ ऊ ईं दे श
यो रावाह मं गत सो मड स्लं मंधि सं घर त्न सो वर्ण कुमं स के रा राजतमत्सं
हुंदुन्न तां म्र कुस्तीर मंदु कुष्ठो ह रिं । सुनो स्तुतां सुवर्ण पत्रां ब्रि मं मेव रु
गे तिमं त्रेणे स्थापयित्वा ब्रुस्माणं शिव विष्णु ग्रापतिं श्रियं ॥ पं वि
विकांन्तत या मं चतत ज्ञ मे ग्यावा पृजयेत्स ॥ अं त्रेडा पृज्ञा स मद्ये पा

गंम ॥१४॥

यं

राशिकामंत्रा: इंद्र: सुरपति: श्रेष्ठो वज्रहस्तो महाबल: ॥ शक्तिहस्तो महावीर्यस्त
स्मै नित्यं नमो नम: ॥ सर्वतेजोधिपो देवो रक्तवर्णो महाबल: ॥ शक्तिहस्तो मह
विर्य्यो विश्वं नमो स्तु ते ॥ दंडहस्त: कृष्णवर्णो धर्मो धूम्रो महाबल: ॥ प्रेताधि
पतये तुभ्यं यमराजे पते नम: ॥ सर्वरक्षोधिपो देवो निऋतिर्नि
नविग्रह: ॥ महाखड्गधरो देव स्तस्मै नित्यं नमो नम: ॥ नागपाशधरो नि
त्यं मकरस्थो दिवाकर: ॥ निमग्न: शुक्लवर्णाश्च नमो स्तु वरुणाय ते ॥ स
र्वप्राणाधिपो नित्यं सर्वजंतुषु तो संस्थित: ॥ ध्वजहस्तो मे घवर्य स्तस्मै नि
त्यं नमो नम: ॥ सर्वनक्षत्रमध्येय: सोमो राजा व्यवस्थित: ॥ शुक्लवर्णो

१५

15

ग्रहा हस्तेस्तस्मैनित्यं नमोनमः॥ सर्वदेवाधिपोदेवः इशानः शुक्लविग्रहः॥
शूलपाणिर्वृषारूढो रुद्राधिपतये नमः॥ पन्नगाधिपतिर्देवो यानंतो नीलविग्रहः॥ पातालवसतिर्नित्यं अनंताय नमोनमः॥ पलाशकुसुमाकारो ब्रह्मा सर्वार्थसाधकः॥ सर्वलोकपतिश्रेष्ठस्तस्मैनित्यं नमोनमः॥
ततः सूर्यादि नव ग्रामांतपचौषट्देवताभ्यास्तत्सम्बंधातेसूर्यायेषु पुडोदनो बलिर्नम इत्यादिप्रयोगतो वलिनुदद्यात्॥ तत्रसोमाय घृतपायसं भौमाय यवसक्तुः राहवे बुधाय क्षीरोदनं बृहस्पतये दध्योदनं॥ अधिदेवता विनापकादिपंचभ्यः पायसं बलिः इंद्रादिनां

सा (margin)

रां म ॥१५॥ (margin)

×१ग्रस्याधिदेवता
×१शुक्राय घृतान्नं॥ शनये कृसरान्नं॥ राहो मांसोदनं॥ केतवे चित्रौदनं॥

दशानां माषोदनबलिः ॥ तत आचार्यः पूर्वकुंडात्सर्वतः ॥ पदत्रयं स्थस्त्वं स्त
लाहृरिद्रातेला मांसूपन मज्जनार्थोदकेन स्नापयित्वा गोरसर्षपगोरोचना
गुग्गुलुदूर्वानिंबपत्र गर्भपोटलिकां पदाबध्नंदाचायएणा इतिमंत्रेण बध्वा
सुवासुवासा इतिवस्त्रेणावेष्ट्य पतृतीयांशेनावटं खनितौ खातत्राक्ष
तादिकं प्रक्षिप्य तत्र ध्रुवोसि इतिमंत्रेणायूपं निखनेत् ॥ ततः प्रतिस
मिपे इशान्यां कृतशास्त्रापनं कृत्वा सन्त सर्वे समुद्रा इति तीर्थानि न्स
स्पवरुणां पूजयेयुः ॥ तत आचार्याः ऋत्विजं च स्वे स्वे कुंडे स्वगृह्योक्तमा
र्गेणाग्निं प्रणयनानंतरं नाविकर्मकुर्युः ॥ तत्र प्रतिकुंडमाचार्यकुंडप्र

भृतिकुंडातोयजमानउपविश्यजलमादायास्मिन्कर्म्मणा।।देहाविसूर्यसोम
भौमेन्द्रबुधगुरुःशुक्रशनिराहुकेतुग्रहेभ्यइश्वरोमास्कंदःविष्णु·ब्रह्मे
त्र इ·यम·कालचित्रगुप्ताधिदेवताभ्यो[illegible]पनुमिर्विष्णुइंद्रेशा[illegible]णासर्पःप्र
जापतिःब्रह्मप्रत्यधिदेवताभ्योविनायकदुर्गाःवाय्वाकाशाश्विपंचलोक
पालेभ्यइंद्राग्नियमःनिर्ऋतिवरुणःवायुःसोमेशानानंतब्रह्मदिक्पाले
भ्योब्रह्मशिवःविष्णुगणपतिश्रीःअंबिकानंतयामविश्वकर्म्माःवरु
णाग्निवायुसूर्यप्रजापतिस्विष्टकृदादिसर्वेभिरोगदेवताभ्योनममेतियजे
त्।।जापकैर्द्वारपालेश्वशांतिजपादौक्रियमाणोहोमः।कार्य्यःत्रद्वारपालजप्य
ग्र

मंत्राउच्यंतेश्रीसूक्तंहिरंण्यवर्णांहरिणीमित्यादिपंचदशर्चंपावमानंस्वादि
ष्ठयेत्यादि।सोमसूक्तंत्वंसोमप्रचिकितइत्यादि।विष्णोर्विसंतंत्रयोविंशत्सूक्तं॥सु
मंगलंकनिक्रददित्यादि।शांतिकाध्यायः।शन्नइंद्राग्नीत्यादिकः।इंद्रसूक्तं
योजातएवेत्यादिकं॥रक्षोघ्नंकृणुष्वपाजइत्यादि।दक्षिणद्वारपालोतुरु
य द्रानुरूपसूक्तं।श्लोकाध्यायंश्रुतिमृचंमंडलाध्यायमेवच।रुद्रानु म
स्तइत्यादिमंत्रान्श्लोकाध्यायंदेवसवितःप्रसुवयज्ञइत्यादिकंश्रुक्ति
वा॰वं यमृचंप्रपद्यइत्यादिकं।मंडलाध्यायमादित्योवाएषमंडलमिति।
तैत्तिरीयेप्रसिद्धंवामदेव्यंबृहत्सामज्येष्ठसामरथंतरं॥तथापुरुषसूक्तं

वरुइ सूक्तमतःपरं ॥ आज्यदोहानि सामानि शांतिकाध्यायमेव च ॥ भारुं
डानिवसामानिघश्चिमेद्वारयास्त कौवामदेव्यंकयानश्चित्रमित्यस्मा
मृचि गीतंबृहत्सामत्वमिद्धिहवामहेत्यस्यांज्येष्ठसाममूर्द्धानंदिवइत्य
स्यांरथंतरमभित्वाशूरनोनुमइत्यस्यांपुरुषसूक्तंसहस्रशीर्षेत्यांकास्तुदि
रुद्रसूक्तमावोराजानमितिवर्गद्वयं ॥ आज्यदोहानिदेवतानित्यादि
शांतिकाध्यायः ॥ प्रवोध्यग्निइत्यादि ॥ भारुंडसामानिइमंस्तोममित्यादिघृ
क्षमितानि ॥ अथर्वांगिरसंनी [illegible]नरुद्रइंद्वेवअपराजितंदेविचमधुसूक्तं
वरोवसंशांतिकाध्यायं ॥ अथर्वाणोहोरयासौपठेतामुत्तराद्वितौ

रांम
॥१७॥

आथर्वणां सूक्तं छंदोगाय हृद् हृद्धामेत्यादि ॥ गिरसमंगिरसोजन्मा
नित्यादि ॥ नीलरुद्रं ध्यारुद्र यत्सा चित्यादि ॥ अपराजितादिर्विपरिवत्सेनी
त्यादि मधुसूक्तं मधुवाता ऋतायते इत्यादि ॥ रोवसं अपनयं द्यावापृथि
वित्यादि ॥ शांतिकाध्याय मन्त्र इडाग्निमवताम वोभिरित्यादि ॥ जापकी
तुं राज्ञिसूक्तं चरोड व्यपावमानं तु मंगलं ॥ पौरुषं तु प्रे षयानां अप
तां बहूचो पृथक् ॥ रात्रिसूक्तं रात्रिव्यख्यदाप तीप्यष्टचं रोड मिमा रुद्रा
प यतवसे कर्दिन इत्यादि ॥ शाक्तरोडं च सोमं चकोभ्यां ॥ जातवेदसे सो
रं चेति जपेत् ताहो दहिरोण य तु विदो ॥ शाक्तं मिडवां ॥ विश्पतस्परित्या

18

रित्यनुवाकं॥ रौद्रमिमारुद्रायस्थि रः धन्वनेगिर इत्यादिषट् सूचं सौम्यं
दिष सोमेवेनुमित्याद्ववृचंविश्वाकोष्माडीयदेवाहेवहेडनंमित्यादिनुवाक
चतुष्टयं जातवेदसं॥यस्वाहृत्कोत्तिणेत्यादिमनुवाकेसोरं सू
र्योदेवामुष संरोचमानेत्यादिके षट् चं॥वैराजंपोरुषंसूक्तंसोप
र्णरुद्रसंहितांशैशवं पंचनिधनंगायत्रंजेष्ठसामंचवामदेव्यंबृ
हत्सोम्यंरौरवंरथंतरं॥गवाम्नतंविकर्णं चरुद्रोघ्नं च यशस्तथा
गायत्रं सामयाराजनूपश्रिमद्धारमाश्रिता॥वैराजंपिबासोम रामं
मिंद्र मदनुत्वेत्यादि॥शैशवंमुच्यातेजातमेधसइत्यागीतंपंचनिधस्यां ॥१८॥
पौरुषं सहस्रशीर्षेत्यादि। सौपर्णमुद्वेदभ्यमित्यत्र त्रीणीसामानि। रुद्रसंहिता।
आवोराजानमित्यादि।११

नेः॥रहस्यं गीतं॥गायत्र्यं तत्सवितुरित्यस्यां गीतं ज्येष्ठसाम मूर्द्धानं दिवइ
ति प्रसिद्धं वामदेव्यं कयानश्चित्र इत्यस्यां गीतं॥ बृहत्साम त्वामिद्धि हवा
मह इत्यादि प्रसिद्धं॥ सोमसाम वृतं संते पयांसीति॥ रौद्रं पुनर्नेमो न:स्वा
मेत्यत्र प्रसिद्धं॥ रथंतरं अभित्वाशूर नोनुमेत्यस्यां गीतं॥ वामदेव्यं तं ते
मन्युत प्रथमं अग्नेमीळे त्येवस्यां गीतं [illegible] विकर्णो विन्द्रेडो त्यस्यां
गीतं॥ रक्षोघ्नं अग्नेरक्षाणः अग्नेयुक्ष्वाहीत्येतयोः गीतं॥ यशः बृहदि
त्यात्र गीतं [illegible] जयेनामप्यथर्वाणो शांतिकं
पौष्टिकं तथा॥ अंते वरुणसूक्तं च जयेयुः सर्वा एव हि॥ शांति कोपे

१८

कोप्रसिद्धावाथर्वणानांवरुणंसूक्तं।स्वस्वशाखीयंतत्र ऋग्वेदीनां

मेषुवरुणइतिगं‍यानांवाशिष्ठोवरुणोगायत्री।स्यंत्याजगतिवरुणप्रीत

येजपेविनियोगः।।मेषुवरुणोमः।।रिरिषः।।यजुर्वेदिनां।इमंमेवरुणो

तिद्वयोः शुनःशेपोवरुणोगायत्री।स्यंत्याजगती।वरुणस्त्रिष्टुभो।वरु

वरुणप्रीतयेजपेविनियोगः।।सामगानां।इमंमेपुष्कलोवरुणो

गायत्रीवरुणः।अथर्वणानां।उदुत्तमंब्रह्मावरुणस्त्रिष्टुप्।।वरुण

प्रि।।प्राच्यादिकुंडेषुऋग्वेदिप्रभृतयोहोतारः।प्रधानहोमाची

नकर्मस्वस्वगृह्यानुसारिकृत्वाप्रधानहोमंकुर्युः।तत्रऋग्वेदितावरुणम

।।१८।।

त्रा ॥ ऽथाज्यभागानंतरं वारुणैर्मंत्रै र ष्टोत्तरमाज्याहुतीस्त्रावतीरेवौदुं
बरस्मिदाहुती ॥ १ ॥ श्चजुहुयात ॥ मंत्रस्तु तत्वायामिब्रह्मणा तदीनकौत
द्विवाशस्तन ॥ शापैर्हयः हूंनं ऽयुवतेहेडो ॥ ऽदुत्तमंवरुणा [illegible] ऽपश्चैवरुण श्रौ
स्यैसत्वब्रो ऽपइतेवयोनवोति इमंमेवरुणा [illegible] इति ॥ ऽपयाग्नीचवरुणीच
तुर्दशवारमंत्याभ्यां त्रयोदशवारमावृत्याष्टोत्तरशतसंख्यासंपन्ना पिति
साग्रहाय्यिकाः ॥ ग्रह ॥ ऽधिदेवताप्रत्य[illegible]धिदेवताविनायकपंचके
द्रूपिवमरुदिग्दाहिन्द्रं स्तांतदशलोकपालविश्वकर्मभ्यः प्रत्येकमष्टोत्तर
[illegible]संख्याष्टोत्तरशताष्टान्यतमसंख्यायाजुहुयात ॥ ग्रहेभ्योधिदेव

तेषां दीनां स्वनसंख्यया होमः प्रजेशः संप्रदायः तत्र ग्रहेभ्यस्तत्समिधोन्येषां पा
लाशाः ॥ प्राज्यं स्तये वं पृथक् ॥ एतन्मंत्रास्तु सामान्ये प्रयोगे स्वाक्रमे
ण ॥ इड शिवमरुतां तुत्रातारमिंद्र स्विष्टं ॥ कद्रुद्राय घोरः शिवो गायत्री
मरुतोपश्यपाहुगणो मरुतो गायत्रीति मंत्रैः स्तैः ॥ केचिन्तु ग्रहस्न शिवविष्णु
गणपति श्री अंबिकाच्युत ग्राम गणामपितैर्मंत्रैर्होममाहुः ॥ तत्र शिवयो
मंत्रौ गंधद्वारां अंबिकायाः अंबे अंबालिके अंबिके इति याज्ञुषः अ
त ग्राम स्यतु नाममंत्र एव ततः स्विष्टकृदादुत्तरां गाहुतयः प्रयं च व्र रांम
वौ पिबतु रोगे ग्रहादि होमादिन यतु एयं प्रत्सह [illegible] मावत्तेन ॥२०॥

यः स्विष्टकृदाघ्वत्रयांगहोमस्तु चतुर्थदिन एव सर्वोपि वरुणो ग्रहादिहो

मो दिनचतुष्टयेप्रत्यहमावर्त्तनीयः ॥ स्विष्टकृदाघ्वत्रयंगहोमस्तु चतुर्थ

दिन एव कार्य इति केचित् ॥ पूर्णाहुतीस्तु चतुर्थदिन एव ॥ उपसंनवेत्तदि

न एव वा यजुःसामाथर्ववेदिनामप्ययमेव होमक्रमः ॥ मंत्रास्तु तेषामपि

सामान्यप्रयोग एवोक्ताः ॥ वरुणामंत्रास्तु यजुर्वेदितां तावत् ॥ इमंमेतस्य

शुनः शेपोगायत्रीवरुणः वरुणप्रीतये आज्यहोमे इदं वरुणसमिद्धोमे वा वि

नियोगः ॥ एवं तत्त्वायामीति प्रजापतिः पंक्तिरग्निः शुनःस्विष्टकृद्वरु

ण ॥ शात्वं नः सत्वं नः ॥ … वामदेव त्रिष्टुप् … पंक्तिर्वरुणो

देवतेः प्रयास्त्वाग्नेमितिः प्रजापतिः पङ्क्तिरश्मि॥५॥ येषांतेतुमितिमनुः
शेपस्त्रिष्टुप्वरुणः॥६॥ आदित्यास्त्वब्रह्मस्माजिनः स्त्रिष्टुब्वरुणः॥
॥ वनेषुवितिहंस्मोजिनस्त्रिष्टुप्वरुणः॥८॥ उदुत्तमंशुनःशेपस्त्रि
ष्टुब्वरुणः॥ वरुणस्योत्तंभन [illegible] मामितपतोजगतिवरुणः एतेषां
द्वादशानां त्रिपसादंतिप्रजापतिगायत्रिवरुणः घृतवतीमारद्वा
जोजगतिवरुणः एतेषांद्वादशमंत्राणां नववारखलाघ्नोत्तरश
तसंख्यासंपत्तिः ग्रहादिहोममंत्रास्तु सामा [illegible] होमं त्यप्र — रा म
योगः सर्वोक्ताः॥ ततोव्याहृतिहोमंतानिः सर्वाङ्गानि कृत्वा वारुणहो — ॥२१॥

मं कुर्यात्॥ मंमे पुष्ट लोगायत्रीवरुणः॥ वरुणप्रीतये ज्ञासहोमेड
ंवरसमिध्योमे वाविनियोगः॥ एवमुक्तस्य चोद्देशत्यागौ॥ हुतम
गौतमस्त्रिष्टुप्वरुणः॥ घृतवतिभरद्वाजोजगतिवरुणः॥ एतेषां
त्रयाणांमंत्राणां षड्विंशदुद्धारमाकृत्याष्टोत्तरशतसंख्यासंपत्तिः॥
ग्रहादिहोममंत्राः स्तु सामान्यप्रयोग एवोक्ताः॥ ततउत्तरतंत्रं
बर्हिर्होमांतं॥ अथर्वणोपि समंत्रकदात्र अर्हगाधानुस्मृत्वा
नहोमांतं कृत्वा वारुणं होमं कुर्यात्॥ प्रकृतेयजुर्नित्यथर्वा
... नुष्टुप् वरुणः ... माघाम्नोराजनी ... अथर्वापंक्तिवरुणः

उत्तमम्पितपथर्वा त्रिष्टुप् वरुणः २ उदुत्तममथर्वापंक्तिर्वरुणः ४

४ँ रसामान्यप्रयोगएवोक्ताः ततः पुनरन्यातीनहोमाघृत्तरतंत्रं कुर्यात् २।२

एतेषांवलु सर्वमंत्रैः सह विंशतिवारंयावत्साष्टोत्तरशतसंख्या
संपत्तिः ॥ गृहादिहोमंयाम्मस्य पाचार्योपि स्वकुंडे स्वशास्त्रोक्तविधि
नाएवमेवैताभ्योदेवताभ्योजुहुयात् ॥ एवंशात्रा विधिनाएवमे
वैताभ्योवासरंतिविप्राचार्यः कुंडास्थापितकलशेषुगंगास्था
माश्वस्थानरथ्यावल्मीकसंगमाहृद गोकुलघट्टस्थं व
धिनिरछिमृदोश्वच्छादिषु दूर्वान्यं च पंचपल्लवान् । कुंकुमकर्पूरकस्तू
रिकासर्षपांश्चप्रक्षिपेत् ॥ तैश्चोदकैर्यजमानं प्राङ्मुखं सबांधवं
सुलिप्तं पुत्रपत्नीहितमृत्विनउदङ्मुखाः ॥ सूर्योदयात्प्रागुपसिप
स

राम ॥२२॥

स्त्रचैरभिषिंचेयुः स्नापयेयुः ॥ मंत्रास्तु तत्तच्छाखीया आपोहिष्ठा

चिं शचस्तरास्त्वामभिषिंचामि इत्याद्यास्समानप्रयोगत्वात् तो यजमानः

शुक्लवेषः प्राङ्मुखः उदङ्मुखो वा गुर्वविन्यो यथाशक्ति दक्षिणां दद्या

त्। गामंडपाद्बहिरैशान्यां दद्यादिति स्नपनारायणः॥ मंडपमध्ये रावे

तिमदनः रत्नाद्ये ॥ प्रत्युप्रयोगः कुशतिलजवजलाक्षतान्दाय प्रत्य

दिमुखजलाशयोत्सर्गांगत्वेन कृतेऽधिवासनप्रतिष्ठांगहर

द्रदेवताः शतं वा अष्टशष्ठिं वा पंचाशं वा षट्त्रिंशतं वा पंचविं

शतिं वा युष्मभ्यं ... दास्ये न मम इति दद्यात्। गृहस्तास्तु वारणात्

गंतुरहस्तं प्रथमं कृत्वा नदयो धः स्थापनीयाः ॥ ते च स्वस्तीत्युक्त्वा
गामस्तुतिमपरे युं ततः कर्मांगदेवताः प्रियंतामिति यजमानेनो
क्तेषु प्रीतान वंत्विति ब्रूयुः ॥ ततो यजमानः सुलसेजलाशय जले
कनकशृंगारिं भूषितां गां यथाशक्ति संपूज्य शवति: धेनुवति हि २४
न्नतंसूयवसिनि मनवे दशस्याव्यास्कन्नारोदसी विप्रस्वते दाधर्य
पृथिवीमभितो मयुखैरिति मंत्रेणावतारयेत् ॥ तरं तितामनुमं
त्रयेत् तत्र मंत्रः ॥ इदं सलिलं पवित्रं कुरुध्वं शुद्धाः पूताः अमृताः संतु राम
नित्यं मां तारयंति ॥ सर्वतीर्थाभिषेकं नोकालोकं तरन्ती यांत इति ॥ ॥२३॥

न्मा दि
वापि कुर्योत्सर्वेषु गोत्रिरूपे[illegible]रिणामयेत्तिरूपनारायणीयादौ ॥ ततो
यजमानो गुरुणा स्वारब्धस्तत्पुष्पेत्यञ्जलिना गच्छेन्न च मंत्रद्वयं पठेत् ॥
तच्च समुद्राद्दूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपांशुना सममृतत्वमानट् ॥ घृतस्य
नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥ एवामिरोचनो दिवो
५२ येवा सूर्यस्य रश्मिषु ॥ येवामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥ इति ।
ततो जलपरिवेशान्यामुत्तरान्निमुख्यागोः पुष्पं गृहीत्वा जले स्थित्वा
यजमानो गुरुणा स्थितो यवकुशादिभिर्देवमनुष्यपितृतर्पणं स्व
सूत्रोक्तं कुर्यात् ॥ [illegible]ज्ञान्याजमित पर्यणश्लोकान्न केचित्पठन्ति ते तु नि
न्नसमे

मूर्ध्नां वाग्न लिखिता॥ ततः पुष्कलमः एवेशात्यामुत्तरं तत्र मंत्रः ॥ पयो ॥ अस्मा
ओतरः॥ मुंदं [illegible] तुम [illegible] घृतेन जो घृतेन नो घृतपुनः पुनंतु॥ विश्वं हरि
प्रे घृवहं तिदे विरु दिदाभ्यः शुचिग॥ एजं एवेति मिति॥ सूर्यस्तो वेद्वग
वति हि नूया॥ अथोषाधं भगवंते स्याम॥ यद्दित्तराम घ्रोविश्वद्दानिं
पिव शुद्धमुदकमाचरंतिति तामुत्थापयेत्॥ यदि हि कुर्यात् तदा हि उ
त एवतीवसुपत्नीवसूनां वत्समीछंति मनसाभ्यागात्॥ ततः गंतै
हृतवस्त्रपरिधानो यजमानस्तां शुज्य साम गाय प्रतिपादयेत्॥ गं म
॥ अग्निपत्नित्वादेवनात्र दक्षिणा॥ ततः कुंकुमां [illegible] नात्रे वृत्तां सूत्रे ॥२४॥
ॐ अदु हाम अश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्धतां महते सौभगाय॥ सन्तु मंत्रयेत्॥ ४ ३॥

राजत्वाशयं वेष्टयित्वा ततत्समीपेतु प्रविशेत्तगगुगुरुस्तुप्रागासादित्तकूर्म
मकरादियुतां हेमपात्रिं पंचरत्नयुतां दध्याक्षतं महानदीजलयुतां ता
मादाय योदङ्मुखे भ्वतु निर्झिबिम्तिः सह स्वयं प्राङ्मुखः स्थित्वा गाधे
ज लेसोवर्णौ कूर्ममकरौ प्राग्नैयभागयोः प्रत्यङ्मुखौ राजतौ त्य म
डुंडुभौ दक्षिणनैर्ऋत्यभागयोः उदङ्मुखौ ताम्रौ कुलीरमण्डूकौ पश्चिम
वायव्ययोः प्राङ्मुखौ र्पयसं शिशुमार उत्तरतो दक्षिणाभिमुखं
वा रणैर्मन्त्रैः प्रतिपेत्तत ततः शंभ्रोदेवीशिरस्स्पागतिनाथ्य वर्णसाम्ना
मुनः मीमेत्विंदियं पुनरायुः पुनर्नगः पुनर्द्द विरणमेतु मा पुनर्ब्रा

२५

…ग्रामेतु मेसरस्य गानसाम्नायोहि॰ ऐत्तितरचेनचोदंङ्मुखस्तांपात्रींम्मु
ञ्चीकुर्यात्॥ततः स्पर्शिंगुरुराचामेत्॥ ततोयजमानःप्राङ्मुखोजलोत्स
र्गंकुर्यात्॥ततःकुशतिलयवतिलानादायदेशकालसंकीर्त्तनांतेपा
पक्षयस्वर्वेकरुद्रानयगमनानन्तरबहुकल्पकालावधिकघुलोकभो
गानुनवपूर्वकपराईद्दयकालावच्छिन्नमहस्तपःप्रभृतिलोकगम
नाहिततत्त्रलोकभोगोत्तरकालसद्योगवलप्राप्यवेक्षावपरमप
दप्राप्तिकामोहमिमंतडागादिजलाशयंवरुणादेवंतावंस्तान
पानावगाहनाद्यर्थंसर्वभूतेभ्यउत्सृजेइत्युक्त्वाजलाशयेनिःक्षिप्यज

राम
॥२५॥

त्वंन्नमोनिक्षिपेत्॥ ततोमंत्रद्वयंजपेत्॥ सर्वंन्नतेस्तउत्सृष्टंमयेतज्ज
लमुर्जितं॥ २ मंतुसर्वंनतानिस्नानपानावगाहनैः सामान्यंसर्वंन्नतेस्त
मयादत्तमिदंजलं॥ रमंतुसर्वंन्नतानिस्नानपानवग्याहनेषु सिक्तित्त
लिम्गुरुन्नतपात्रेक्षनंतसामान्यंसर्वंन्नतेस्तोयमयादत्तंजलं॥ रमंतुस
र्वंन्नतानिस्नानपानावगाहनैःसिक्तिततोगुरुमेंडपस्यप्रागादिदिक्षु त
शादिभ्यः पूर्वंन्माषनक्तंबलिंदद्यात्॥ अथाचार्यग्रामसंनागपथ्यारोप
णंतत्रगुरुरक्षस्थन्नतपात्रेक्षनंतवास्तुकितक्षकर्कोटकपद्ममहापद्मशं
खन्तहापद्मकुलिकानांनामानिपत्रैकेलिखित्वाप्राङ्मुखस्थापितस

जलैककूशे प्रक्षिप्यालोक्य तत्र वरुणं पूजयित्वा एकं चूतपत्रमादाय तत्र
लिखितनामानं यं तीर्थजयास्तज्जायायोयक्षियक्षोद्भवाप्याजलाशयात्स्य
त्वाधनुसारतो द्वादशपञ्चदशविंशत्यःसप्तमासाल्लिखितःतायां पञ्च्यां अमु
कनागेहस्य गेहे तिष्ठेत्यावाह्य स्थापयित्वा तेन नागेनाथ जलाशयस्य
रक्षाकार्येति जलेनेत्यः । श्रावयित्वा तं नागं पश्चाद्वासुकीनागानम
इति नाममन्त्रेण यथाशक्ति पूजयेत् । पश्चात्संबधिवर्तुलमस्तको
परिस्थले लोहमयंचक्रमारोपयन्ति ॥ ततो जलमध्ये प्रागेव बद्धस्य
र्यष्टकतारवातसमीपे चिंतां यष्टिं नयेत् । ततरवाते दधिमध्ये [illegible]त

कुशतीर्थजलपंचरत्नानिप्रक्षिप्यधूवाघोरितिमंत्रेणायष्टिं समारो
पयेत्॥इदंचयष्यारोपणंकूपवाप्यांनैकार्यमितिरूपनारायणीये
॥ततोयजमानोगंगादितीर्थजलजलाशयेप्रक्षिप्यप्राङ्मुखउप
विश्यपठेत्॥कुरुक्षेत्रंगयागंगाप्रभासःपुष्कराणिच॥एतानिपं
चतीर्थानितडागेनिवसंतुमे॥वितस्ताकौशिकीसिंधुःसरयुश्चस
सरस्वती॥एतानिपंचतीर्थानिदशार्णामुरलासिंधुरयाग्री वर्त्ती
दृष्द्वती॥एतानिपंचयमुनानानर्मदारेवचंइभागगाचवेदिका॥ए
तानिगोमतिवाऊतीर्षेणगंडकीसागरस्तथा॥एतानिपंचय

सिंधुः

27

गु[illegible]इति पठित्वा॥ जलं स्पृष्ट्वा आपो हि ष्ठेति तत्त्वं जपन्नु विच्छि
न्नदुग्धधारया जलाशयं त्रिः प्रदक्षिणीकुर्यात्॥ ततः एकब्राह्मणं यथेष्टंदु
ग्धं पाययेत्॥ ततो गुरुर्दिनत्रयं स्थापितदेवतानां पूजनं कृत्वा ऋत्वि
ग्भिः सह स्वे स्वे कुंडे वारुणमन्त्रेति विश्वं मांतं होमं कुर्यात्॥ तदंते नवउ
त्तरांगनिवर्त्य स्वस्व कुंडे सु सर्वे पूर्णाहुति होमं कुर्यात्॥ प्रसंनवे
त्वधिवासनदिवसस्य पूर्णाहुती रिति वदंति॥ ततो वह्निपूजनं स्रा
यथं युषकरणादि कर्मशेषं यथा कुर्युः दरिद्रो यजमानः एकाग्निविधाने
नगुरुणैव सर्वे कारयेदिति मदनादय॥ अथ चतुर्थं कर्मं तत्र गुरुः राम ॥२७॥

स्थंडिलं यद्देवा देवहेडनमिति दर्भैः परिसमुह्यमानमर्के इत्युपलिप्य त्वां
वृतेष्विंद्र सत्पतिं नरस्त्वं काष्ठास्ववंतरित्युल्लिप्य सदसस्पतिमिति संप्रो ३
नाभिकाम्यां रेषामदमुहृत्य त्वामिघिहवामहे सातौ वाजस्य कारव इत्य
म्युसाग्निर्मूर्द्धेति वारुणमग्निं प्रतिष्ठापयेत् ॥ हिरण्यगर्भ इति दक्षि
णे ब्रह्मासनमास्तीर्य ब्रह्मजज्ञानमिति तत्र ब्रह्माणमुपवेश्य पापाहि
हेति कुशोपरि प्रणीतापात्रं सजलं स्थापयित्वा ॥ आ कलशेष्विति शा
न्त्योकलशं निधाय तत्र जलेव रुणां संपूज्या कयानश्चित्र इत्यग्निं प
रिस्तीर्य गायत्र्येणत्वा छंदसा दयामीति पात्राणि यथोपयोग्य

मासाद्य विष्णोरराटमसीति पवित्रे छित्वा प्रोक्षणीरासादयेति प्रोक्षण्या
प्रणीतोदकं कृत्वा सव्यनामहस्ते कृत्वा दक्षिणेनोद्दिंगणं कृत्वा ऽथर्ववक्त्रो
स्यासंचरे प्रोक्षणीपात्रं निधाय स्थाल्यामाज्यमासिच्य विलेसाधिश्रि
त्योर्जे त्वा सवेसः अग्निंदूतं पुरोदधा इति पर्यग्निं कृत्वा त्रातारमिंद्रमिति
स्रुवं प्रताप्य ॥ अनिशितोसीति संमार्गकुशैः संमृज्य ॥ प्रत्युष्टं रक्षः प्र
त्युष्टा अरातय इति पुनः प्रताप्य बर्हिषि निधायोत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इ
त्याज्यमुद्वास्य सवितुस्त्वेत्युत्पूयोर्जे त्वेत्यवेक्ष्य प्रोक्षणीरप्युत्पूयमत्या
स्तो घोघार ऽथासमित्युपयमनकुशानादाय समिधाग्निमिति

तिष्टंसमिधो स्वाधा य विश्वतश्चक्षुरित्यग्निं प्रज्वाल्य तद्देवाग्निस्तदा
दित्य इत्यग्निं संपूज्य देव सवितुरिति प्रोक्षणीजलेनाग्निं पर्युक्ष्य प्रणी
तायु पवित्रं धृत्वा दक्षिणं जान्वाच्य जुहुयात् ॥ प्रजापतये स्वाहा । इंद्राय
स्वाहा । अग्नये स्वाहा । सोमाय स्वाहा । भूः स्वाहा । भुवः स्वाहा । स्वः स्वाहा ।
त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने अयाश्चाग्ने यते शतं इदं उत्तमं इति प्रायश्चित्तं हु
त्वा प्रजापतये स्वाहेति जुहुयात् ॥ ततस्तिसृतिभिर्व्याहृदिति । निर्मन्
सावद्धिं हुत्वा इमं मे वरुणेति मंत्रेण षडुत्तेन तोयमग्निमं यतेनाग्नि
म स्तुस्तरणार्ग्राम सविवपंचदशाहुतीर्हुत्वा सर्वेस्विष्टकृते स्वाहेति

जुहुयात्॥ ततइमंमेवरुणेति प्रस्तरं हुतिहोमः ततोग्निं प्रजात्म्यायुषादिकर
णं॥ ततोग्निविसर्जनं॥ ततोगुर्वृत्विग्भ्यो हिरण्यं दद्यात्॥ यजमानाभिषेकः॥
यजमानाजक[illegible]र्तकं पुनः पूजनं गृहादिनां यांतु देवगणा इति देवता विस
र्जयेत्॥ ततो यज्ञोपकरणादिकं मृत्विग्भ्यो हेम[illegible]पा[illegible]शय्यां च गुर
वे मंडपं च सर्वेभ्यो विभज्य दद्यात्॥ ग्रहप्रीत्यर्थं ज्योतिर्विदे पिहिरं दद्
यात्॥ ततो ब्राह्मणान् सहस्रमष्टोत्तरशतं पंचशतं विंशतिं वा शास्त्रानुरूपं भो
जयित्वा मन्यसीदत्वा यस्य स्मृत्या प्रमादात्कुर्वतां कर्मे संपूर्णतामिति विष्णुं स्मरेत्॥ गं म
इति तडागोत्सर्गप्रयोगः॥ प्रथमं वापीकूपोत्सर्गः॥ तत्र विष्णोत्तरे वापि ॥२६॥

कूपविधानंचकथयामितथैवा परंकुंडमेंडपसंस्तारस्पूषणाच्छादनादि
कंतडागविधिवत्कूप्पातरूपगोलारणादिकं॥ अकालेमुक्तालक्तशाव
वापीकूपस्त्तेषुदापयेत॥ तीर्थोदकासमायुक्तान्सितचंदनचर्चिता
न्॥ सितवस्त्रसुगच्छन्नान्समास्थानरत्नगर्भिणः॥ अपयित्वाचरुंत
त्रयावमयोपयाविधिः॥ यावंयवमयंचतस्मिन्नाहुतिंकृत्वानुर्भुवः व्या
स्वरिति॥ क्रमात्॥ व्यस्ताःसमस्ताश्चेतिचतस्त्रःग्रहहोमंप्रकुर्वीतशां
तिपुष्टिविवर्धनं॥ वरुणानिचसूक्तानिजपेयुर्द्विजपुंगवाः॥ वेदाम
ध्येमंडलंकंपमगनेप्रकल्पयेत॥ तन्मध्येस्थजयेद्देवंब्रह्माणंकेशवं
व +स्वरूणंबलिंदद्यात्लोकपालेभ्यएवच।

तथा॥मत्स्यकछपमंडुकान्वेदीमध्येधिवासयेत्॥मित्रशत्रुधिन्नृतानां
धनशोधनकांक्षिणां॥वैद्रुमेशोगा॥धिन्नृतानांशरणंशरणार्थिनां॥अने
नैवचमंत्रेणवरुणायदिसर्जयेत्॥आदावावाहयेद्देवमनेनैववि
शेषतः॥नमस्तेविश्वगुप्तायनमोविष्णोऽपांपते॥सांनिध्यंकुरु
देवेशसमुद्रादिहयें स्यच॥तेजस्तुदक्षिणादेयामब्राह्मणेभ्योवि
शेषतः॥गोःस्थापकायदातव्या॥भोजनंचानिवारितं॥सर्वेषामे
वदातव्यमेषपोखरिणीकोविधिः॥अत्रविशेषः॥प्रतिकुंडकरणंमस्था
पनसमयेवाप्यादिचतुर्दिक्षुधान्योपरिस्तिद्वस्त्रपुष्पुन्नानुक्रमक्षणा

कलशान् । स्थापयित्वा । गतेषु तीर्थमावाह्यं नमस्तेतिश्वगुह्मायेति तेषु वि
ष्णुमावाह्य पूजयेत् । ततो महावेद्यां षोडशारे रहस्त्नोकपालादि स्थापनं तं
रं मध्ये शंखं ब्रह्माणं केशवं वा वास्तु तत्रैव सोमगर्भ कूर्मं शेषं पद्मं मध्ये तत्र पुम
तीर्थ यं मंडूकं पंचरत्नं जलादि युता यां तीर्थपात्रामधिवास्य प्रतिष्ठाप्य
संज्ञ्य तडाग वृद्धि दानं युप निषननं चरुं कृत्वा यथा शास्त्रं च यवमयं चरुं
श्रपयित्वाऽग्निं गतं व्यस्त समस्त । व्याहृतिभिः सर्वं स्रुवाज्याहुती हुत्वा ॥
व तडागोत्सर्ग ... मंत्रैः पर्वं वरुणेंदुवरसाभिराज्यानां प्रत्येकमष्टो
त्तरशतमाज्याहुतीर्हुत्वा ग्रहादिष्वेकमंतानां प्रत्येकमष्टाविंशति

वि

समिदाज्याहुतीर्जुहुयात् ॥ ततो वरुणाल्लोकपालादिभ्यो बलीन् दद्या
त् ॥ समन्ताज्ञां च ब्राह्मणयेत् ॥ इदं सलिलमिति मंत्र पाठः ॥ ततः कुमार्युदिं तां
ताम्रपात्रीः पादाय मध्ये वरुणेति जले प्रक्षिपेत् ॥ तत उत्सर्गः ब्राह्मणा
र्थं गायुरवेदयात् ॥ ऽप्यन्यत्सर्वं मत्स्यपुराणोक्तजलोत्सर्गविधिवत् ॥
इदं वावाप्यकांयेन कामयते शांतिं वापि कूपादिके लिमां तस्य तन्निफ
लं तोयमुत्तमं विजानि वा खरे ॥ वापिकूपतडागेषु संस्थितं प्रथमं जलं
ऽप्यपेयं तु नवे सर्वं तज्जलं सूतिका सममः मितिनिंदा च गमात् ॥ ३
स्पृष्टं च जलं तस्य कार्येयादिषु रोडाशाकल्लस्य येनोपयोज्यमिति नि

×३ फलादिष्वपि॥ इति नवविंध्योत्तरोक्तो वा
पिकूपतडागादिष्वन्यतोयेषु ×२ एवमा ×२

केचित्॥ = यत्र सर्वप्राणिनाममुत्रतासर्वेदुरे ष्यत्वात्स्वस्यापितदंतर्गते
यागे तु देवताया एवोद्देश्यत्वात्स्वस्य तदभावेन यागवैषम्यात्स्वयमप्युप
योज्यमिति मन्ये॥ पूर्ण घमार्जमूं [illegible] वानर सुकरादि मृतकाघ पघाते [illegible]
वेष्टितडागादिष्वन्यतोयेषु एवं मार्जार खरश्वानरे सुकरादि मृतकाघ
पघाते सर्वोदकोद्धरणेन शुद्धिः बहुजलेषु कुंभशतमुद्धृत्य पंचगव्य
प्रोक्षणं तु अप्राणिपाते षट्कुंभोद्धारे पंचगव्यप्रक्षेपः॥ = पुनरस्योप
पघाते सूर्यचंद्ररश्मीसंबंधादप्युस्पर्शाच्च शुद्धिः॥ तथा अतिगंभीर
वापिकूपतडागनद्यादिषु चंडालादेर्घट्टविस्पर्शे यत्रैव स्पृष्टे तस्य

शोन्नदेवस्थलंपरिवर्ज्यान्यत्रशुद्धिः॥ वापिकुपतडागेषुमानुषमरत
केप्रक्षिप्तेसर्वद्वाराद्धृटेशतजलोद्धरणपूर्वकपंचगव्यप्रक्षेपाच्छु
द्धिः॥ वापिकूपतडागजलंमनुष्यमरणेतुजलस्याहोरात्रमा
शोचततःमंप्रोक्षणाच्छुद्धिः॥ एवंमूत्रपुरीषुचमेरुधिरादिधातुप्र
क्षेपेत्रिंशत्कुंभजलोद्धारपूर्वकगोमूत्रादिप्रक्षेपादिकंमार्जनमि
तिवाप्यादिशुद्धिः एवंमूलवचनानिपितामहहरणाकृतायांपद्धतौ च
दृष्टव्यानिति॥ अथारामप्रतिष्ठांभवक्तुंवक्तारोपद्मोनविष्णुरागो॥
अश्वत्थमेकंपिचुमंदमेकंन्यग्रोधमेकंदशचिंचिणीकांकपि

राम

॥३२॥

त्यबिल्वाम्रसकन्नयं च ॥ पंचाम्रवापितरः कृतं न पश्येत्तत्पापा भेयम्भो ना
पि च ॥ राजेंद्र पिप्पालतारो पूर्णं कुरु लोके प्रेत्य चैव शुल्लं फलं ॥ प्रति
तान्नागतो चोल्लो पित्रवंशो च भारतं तारं दुहरो पि च तस्माद्दुहांश्च ये १
रो प्रये दिसादि मासे पापप्रमानां विधिवत्सेत ये वो धानन्नृमिषु ॥
तर्डॉ विधिवत्सर्वमामाघजगतिश्वरः क्रालिकुमंडपसन्नारः मा
चार्य्यश्चापिता हूराः रजयेद्ब्राह्मणास्तद्धेमेवस्त्रानुलेपनैः ॥
पि सर्व्वो पचूदकेसिक्तान्नाशातकविन्नृषितान् ॥
तान् ॥ पिष्टातकं सुरान्निमूर्णं ब्रह्मान्तमास्येरस्तं च हूत्य वासोन्नि

१ हरीद्रायुतंतंडुलपिष्टोदकं ॥

रक्षिवेशयेत् ॥ सुस्थानं सौवर्णमाकार्यं सर्वेषां कर्णवेधनं ॥ १ ॥ अं
जनं चापि दातव्यं तद्धेमशलाकया ॥ फलानि यवांकुरी सप्त चाष्टौ वा
कालधौतानि कारयेत् ॥ कालधौतानि सौवर्णानि प्रत्येकं सर्वद्रव्याणां
न्य वेद्यां तान्यधिवासयेत् ॥ धूपोत्र गुग्गुलः श्रेष्ठः स्तांम्रपात्रे रघिष्ठिता
न् ॥ सप्तधान्ययुतान्कृत्वा वस्त्रगंधानुलेपनैः ॥ कुंभान्सर्वेषु द्रव्ये
षु स्थापयित्वा नरोत्तम ॥ सहिरण्यान् शेषान्स्नानं कृत्वा बलिं निवेद
नं ॥ यथावल्लोकपालानां मिंद्रादीनां विधानतः ॥ वनस्पतेश्च वि राम
द्वद्भिर्होमः कार्यो द्विजातिभिः ॥ ततः शुक्लांबरधरा सौवर्णाहृतं तन्नूब ॥ ३३ ॥

णां॥ सकांस्यदोहां सोवर्णांशृंगां गान्त्वामिति शान्तिनिं॥ पयस्विनीं वृद्धमध्या
दुह्यजेष्ठादूं मुञ्मुरवी॥ ततोऽभिषेकमंत्रेण वाद्यमंगलगीतकैः॥ ऋग्यजुः साम
मंत्रैश्च वारुणैः रक्षितस्य यथागतैरेव कुम्भैः स्नपनं कुर्युर्ब्राह्मणपुंगवाः॥
ततः शुक्लाम्बरधरो यजमानोऽभिपूजयेत्॥ गोभिर्वित्त॥ ततः सर्वान्
स्र ऋत्विगाद्यान्समाहितः॥ हेमसूत्रैः सकटकैरंगुलीयैः पवित्रकैः॥ वासोभिः
शयनैर्वेश्मस्तथोपस्करपादुकैः॥ हीयान्नीपेचनं कुर्य्याद्यावद्विजन्म
तुष्टयं॥ होमश्च सर्पिषा कार्य्यो यवैः कृष्णतिलैस्तथा पालाशसमि
धः॥ शास्ताश्चतुर्थैं तथोत्सवः॥ दक्षिणापि पुनस्तद्वद्देया शक्त्यापि
द्वि

तत्र सः ॥ ऽथाचार्य्याय दक्षिणां दत्त्वा प्रणिपत्य विसर्जयेत् ॥ अनेन विधिना
यस्तु कुर्य्याद्दृढोत्सवं बुधः । सर्वान्कामानवाप्नोति फलं चानंतमश्नुते ॥
इत्यादि ॥ अत्र जलाशयवदारामोऽप्युत्सृष्टव्य इति केचित् ॥ मानानावा
निसत्यं ॥ ऽथ प्रयोगः ॥ तत्र जलाशयोत्सर्गोक्तकालमनुसृत्याधि
वासनदिवसात्पूर्वेद्युः कृतैकभक्तादिनियमोऽधिवासनदिने प्रा॰ प्राङ्मु
खः उपविश्य ऽद्येत्यादि मम सर्वपापक्षयातीतानागतपितृकु
लतारणकामो मानयवत्स्यामीति कामो वा राममेकं करिष्ये इति संकल्प्य ग॰
[illegible] वेद॰ स्वस्तिवाचननंमातृपूजानांदीमुखश्राद्धं गुरवाद्विग्वरणं

ण्णात तस्त्रज्ञनेमंडपग्रवेशतास्तजनांतेग्निस्थापुनास्तूर्वं॥प्राचार्येचतुर
स्रपीठिकामध्येकृतात्नवालास्सर्वौषध्युदकैः॥सिक्त्वापिष्टानकैः पुष्प
मालामिर्वाणिनिश्चात्नंकृत्सस्तुच्यानतिष्ठस्युंधसमाऽपेकएवंवध
तदुपरिप्रवेशेशत्ताकुयानेत्राजत्नंकृत्वाधूपंदत्वागमूत्तबद्धचतुर
स्रपीडायोंकोपरियवगोधुमषष्टिककुगुष्पामाकतिलचिनकास्म
कसमधान्यानिप्रक्षिप्यतेषुजलतपुण्णसोमस्करान्‌तान्कलशां
स्थापयेत॥प्रतिष्ठस्तंकत्नस्थापनसेकादिकरणाशक्तोघ्नेष्टज्ञाष्टकेकृतव्य
मित्याहु॥ततोस्थापनांतेगुरुर्वैधांषोडशारेसूर्यांद्यालोकपालांतादेवताज

ग्नि

३५

त्सं त्ताशायोस्सर्गं वृक्षस्थाप्य प्रति वृक्षं समाप्ते वेति कृतसंख्याकानिखनेत्
फलानि वेद्याकूर्ममकरादिपात्रिस्थाने वनस्पते वीड्वङ्ग इति मंत्रेण स्था
दयेत् ॥ अस्य प्रजापतिर्वनस्पतिस्त्रिष्टुप् ॥ वनस्पते विड्वङ्गो हि भूया
अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः गोभिः संनद्धो असि वीडयस्वास्था
तातेजयतु जेत्वानि ततो ब्रह्माणं शिवं विष्णुं विनायकं कुमरं च मंत्रेणे बिल्वं क्रतग्राम
ति संस्थाप्य सर्वान्पूजयेत् ततः सर्वेभ्यो बलिं दत्वा पूर्वकुंडास्याग्ने
पदत्रयं नु वत्सरकाजत्ताशायोत्सर्गं वृक्षरोपणे निखनेत् ततः सर्वे आज्य गे एम
भागौ तु इति मंत्रेणाष्टोत्तरशतमाज्याहुतिः ॥ पलाशादि समिधः ॥३५॥
वनस्पते

ब्रह्मसूत्रैस्ताहुतिश्च जुहुयुः॥ ततो ग्रहादिविश्वकर्मान्तदेवसमिद्भिर्यवैः ब्रह्म
तीलैश्च प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्याको होमः कार्यस्ततस्विष्टकृत एवम
धिवासनान्ते प्रातः कुंडसमिपस्थ सकलजनैर्यजमानमभिषिंचेयुः स्त
पयेयुश्च ततो यजमानः सोपस्कराणामुदकुंभवीमुत्सृजेत्तत्र मंत्रः इदं व
नं पवित्रं कुंडमक्षुद्रं पूतममृतमस्तु नित्यं॥ मातारयंतो सर्वतीर्थानि
ज्यो क षिक्तं लोकान्तरमेतीर्थते चेति॥ एकं वृक्षप्रतिष्ठायामिमं वृक्षमिति रूहः॥
ततः समुद्रां दुर्भिः॥ ये चाभिरोचने दिव इति मंत्रद्वयमुक्त्वा गोपुच्छादेक
नदेवपितृन्संतर्पयेत्सयवासाङ्गव तीरितिर्हि हते च हिंह्र एवतीरिति

३९

वनोत्सर्गसंदूल्यः।

वज्रपेत॥ततोवोत्सर्गंकुर्यादितिकेचित्॥ममेवंकुशयवतिलजलान्या
दायेसादिइदंवनंमश्वस्पालिववर बिं बि ॥ कपित्थविल्वाम्रनकाम्र
दाडिमा दिनानावृक्षयुतंवनस्पतीदेवताकंस्वीयसर्वपापक्षयपूर्व
कर्मतिकानागतापितृकुलतार॥कामोभगवतिहिप्रितिकामोवास
वंसवेभ्याहमुत्सृजतेततऊहितमंत्रद्वयंपठेत्॥सर्वभूतेभ्यकृष्टम
येतद्वनमुर्जितं॥१मेतुसर्वभूतानिस्थितिनद्योसवादिनिःसामान्यं
सर्वभूतेभ्योमयादत्तमिदंवनं॥२मंतुसर्वभूतानिस्थितिवृक्षोसवा
दिनिरितिः॥ततोवृक्षमुतस्यापितजलेःपुनर्यजमानमभिषिंच्य रांम ॥३६॥

कलश

स्नपयेयुः॥ तत्र वरुणमंत्राः॥ धुरास्त्वामित्यादयश्च ततो यजमानउपवि

श्यार्घेत्यादिकृतैतद्दारां मम प्रतिष्ठाकर्मसमृध्यर्थं ममृतसगोत्रस्य एताः

दक्षिणा तेन युष्मभ्यांशतं गाः पृष्ठ षष्टिं पंचैशः षड्द्विंशतं पंचाविंशतिं नं

वा यथाशक्ति सुवर्णद्रव्यं वस्त्राः दक्षिणात्वेन युष्मभ्यं गुर्वादिर्त्विग्भ्यः संप्रददे इति

दत्वा हेमसूत्रकटककुटकां गुलियक पासः सध्वादुकाक्षकपस्करानुक्रम

त्विग्भ्याशक्तौ गुरवे वा दद्यात्॥ ततः पापोहिष्टेति तत्त्वं चज्ञपन्न विच्छिन्न

दुग्धधारया वनं त्रिः परिषिंच्यां एकं विप्रं यथेष्टं यं वृक्षमूले कुहि

रान्निषेचनं ग्रहादिपूजनं वेद्यधिवासित देवार्चनं वान स्पत्य होमा

×२ दुग्धं पाययेत्॥ ततो गुरु लीकृपालेभ्यः प्राग्वद्बलिं दत्वा दिनचतुष्टं ×२

३१

37

दिवेश्वकर्म्महोमांतं चकृत्वा चतुर्थेदिने होमसमापनांते जयोत्सेगोत्सं (x लाभ)
चतुर्थीकर्म कुर्यात्॥ पूर्णाहुतिहोमोत्र वनस्पतिमंत्रेणेति विशेषः॥ ना
त्रनागपष्टिः॥ नतीर्थप्रवेशनमिति रूपनारायणः॥ दूयमपिकार्यामि
४४ म्नि पूजा। त्याः॥ ततोभिषेकयत्रपूजा॥ विसर्जनशय्यादानमंडपाद्युपस्करप्रतिपत्ति।
विप्रभोजनभूयसीदानकर्मेश्वरार्पणानि जलाशयोत्सर्गवतावर्न
एवतितरणिजाश्रुनसंगमस्यसान्निध्यमाजिहृतश्यांतिनिमध्यदे
शेख्याताम्नरेहणनगरामूवितत्रराजाराजीवलोचननरतोनगव न
देवः॥ ॥ इति श्री संगरदशोवतंसमहाराजाधिराजश्रीनगवंतदे रांम ॥३७॥

वोघोज्जितमिमांसकन्नदृशंकरात्मजन्न हनीलकंठकृते नगवंतनास्क
रेजलाशयारामोत्सर्गमयूखः॥ ॥शुभंमस्तु॥ ॥लेषकपाठकयो
शुभंभूयात्॥ ॥संवत् १८२७ शाके १६९२ मीतिपोसवदी ११ वारन
गु॥ लिषितं॥ वस्ताराम जवाडासुतनीर्भेराम॥ मल्ये॥ श्री॥ न ॥श्री॥
श्रीइदंपुस्तकंत्रि॥ शिवशंकरनान्नृजयशंकरविद्यःत्रि॥ सविताद्दत्तगदाधरगोवर्धनका ल्यांण क्षांहांतुस्मा

